

Ақтаңдақтар
ақиқаты

«Ақтаңдақтар» деген сөздің тарихи мағынасы — белгілі бір кезеңнің жасырылған, айтылмаған, зерттелмеген, тыйым салынған немесе бұрмаланған оқиғалары мен деректерін білдіреді.

Тарихи түсіндірмесі

Кеңестік дәуірде көптеген ауыр тарихи шындықтар халықтан жасырылды. Сол себепті тарихта үлкен «бос орындар», яғни ақтаңдақтар қалды. Олар жайлы айтуға да, жазуға да тыйым салынды.

Тарихи әділеттілікті қалпына келтіру үшін қандай ғылыми құралдарды (методологияны) қолдану керек?

Құжаттық анализ: Бұл — дереккөздермен жұмыс. Бұрын КСРО Коммунистік партиясының және Ішкі істер халық комиссариатының (НКВД) құпия мұрағаттарында жатқан құжаттарды (хаттамалар, бұйрықтар, есептер) ғылыми айналымға енгізу.

Кеңестік модернизацияның отарлық сипаты

- Қазақстанда ауыр өнеркәсіп дамыды, бірақ ол тек шикізат өндіруге (көмір, мыс, мұнай, қорғасын, уран т.б.) бағытталды.
- Өңдеу өнеркәсібі дерлік болмады, дайын өнім орталықта жасалды.
- Қазақстан өндірген шикізат түгелдей дерлік Ресейге және басқа республикаларға жөнелтілді.
- Ал халыққа қажетті тауарлар қайтадан сырттан әкелінді.

- Қарағанды көмір бассейні
- Көмір толықтай Мәскеу мен одақтық зауыттарды қамтамасыз етті.
- Байқоңыр ғарыш айлағы
- Әскери-стратегиялық нысан ретінде орталықтың толық бақылауында болды.
- Семей ядролық полигоны
- 450-ден астам ядролық жарылыс → халыққа зиян.

Кеңестік модернизация Қазақстанда жаңа қалалар мен өнеркәсіптің дамуына әсер еткенімен, ол тәуелсіз ұлттық экономиканы құрмады. Керісінше, республика КСРО-ның саяси-экономикалық бақылауындағы шикізаттық-тәуелді аймақ ретінде сақталды. Сондықтан оның табиғаты отарлық сипатта болды.

Тарихи деректердің контекстсіздендірілуі

Факті жойылмайды, бірақ оның тарихи жағдайы (контексті) алынып тасталып, мағынасы өзгертіледі. Бұл — тарихты бақылаудың және саяси манипуляцияның тәсілі.

Мысалдар:

- **1932–33 жж. ашаршылық:**

Кеңес кезеңінде бұл тек «ауыл шаруашылығындағы қиындық» ретінде көрсетіліп, отарлық саясат, күшпен ұжымдастыру себептері жасырылды.

- **«Алаш» лидерлерін «буржуазияшыл ұлтшылдар» деп бағалау:**

тарихи миссиясы – ұлттық мемлекет құру контекстінен айырылды.

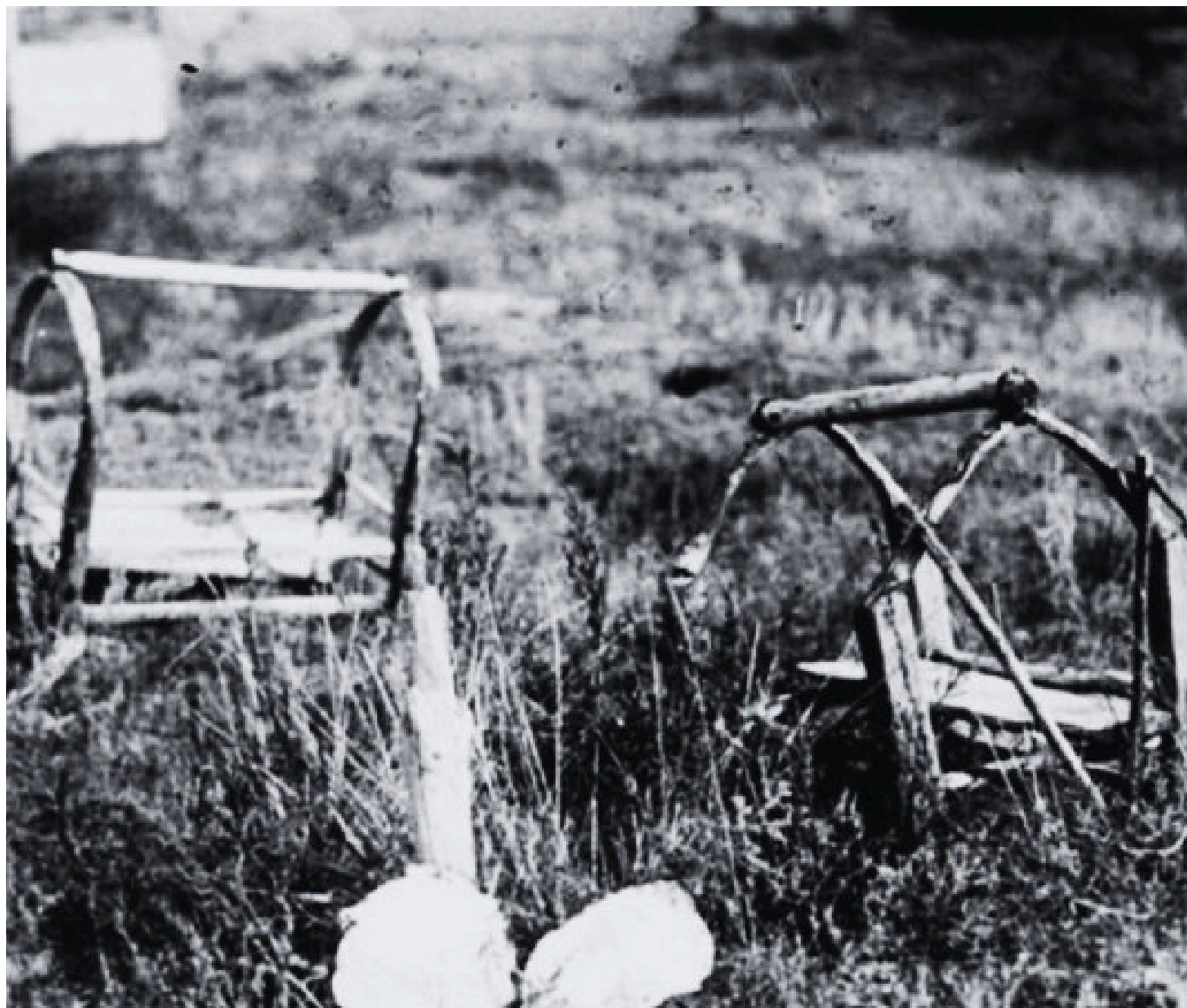
ҰЛТТЫҚ ЖАД ЖӘНЕ ТАРИХТЫҢ МОРАЛЬДЫҚ ӨЛШЕМІ

Тарих тек оқиғалар тізбегі емес. Ол — халықтың жады, әділеттілікті орнатуға бағытталған моральдық институт.

Мысал:

- **Репрессия құрбандарын ақтау** — моральдық қарыз
- **Ашаршылықты мойындау** — ұлттық жадыны қалпына келтіру

Тарихнамалық жаңалықтар

Бұл – зерттеу бағыттарының кеңеюін білдіреді.

Тәуелсіздік алғаннан кейін:

- Бұрын тыйым салынған тақырыптар ашық зерттеле бастады*
- Мұрағаттар ашылып, жаңа деректер ғылыми айналымға енді*

Дереккөзбен жұмыс істеудегі жаңашылдық

Кеңес кезеңінде тарихшылар көбіне дайын «қолжетімді» деректі ғана пайдаланатын. Қозыбаев:

Қозыбаевтың концептуалдық батылдығы

Ол кеңестік идеологияны:

- қоғамдық сана инженериясы,
- тарихи жадты колониялау құралы,
- ретінде талдайды.

жабық партиялық қағаздар,
сирек басылымдар,
цензурананған материалдар,
жеке хаттамалар
арқылы дереккөздің тыйым салынған бөлігін ашты.

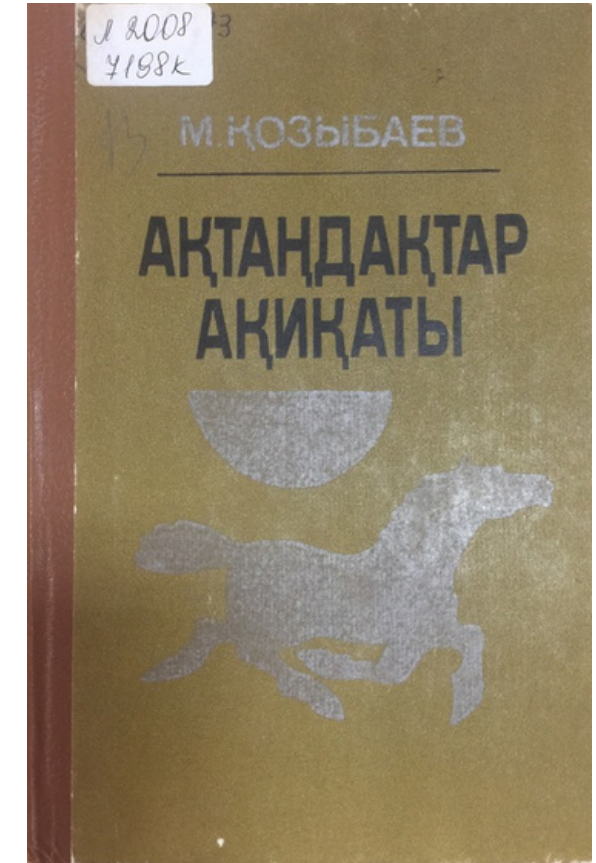
«Ақтаңдақ» ұғымының ғылыми категорияға айналуы

Еңбектің басты жаңалығы – «ақтаңдақ» ұғымын өз алдына зерттеу объектісі ретінде қарастыруы. Яғни, ол репрессияны, ашаршылықты, идеологиялық қысымды тек факт ретінде емес, тарихнамада қалай көмескіленгенін зерттейді.

«Ақтаңдақ» – деректің болмауы емес, тарихи жадтың әдейі өшірілуі

Осылайша «ақтаңдақ» — жай метафора емес, **тарихи травма категориясы** болды.

Яғни тарихтың жасырылған тұстарын қалпына келтіру ғана емес, сол жасырылу процесін зерттеді:

- неге жасырылды?
- кім жасырды?
- қандай механизмдермен?
- қоғамға әсері қандай болды?

Қазақстандағы постколониялық зерттеулерге әсері

Қозыбаев –
кеңестік тарихты
«империялық
тәжірибе» ретінде
түсіндірген
алғашқы
ғалымдардың бірі

Кеңестік биліктің
«жұмсақ отарлау»
саясатын алғаш
ашты.

- индустрияландыру
- білім реформасы
- ұжымдастыру

Қазақстандық
постколониялық
мектептің
қалыптасуына
теориялық негіз
салды

Кеңестік мұраны
«модернистік
прогресс» деп
емес, «господство
құрылымы»
ретінде көруге
мүмкіндік берді

Алаш интеллигенциясының жойылуының нәтижелері

Ұлттық элитадан айрылу — тарихи үзіліс

М.Қозыбаев «Ақтаңдақтар ақиқаты» еңбегінде Алаш қайраткерлерінің қырғынға ұшырауын «ұлтты тұтас идеясынан айыру», «интеллектуалды элитаны жою арқылы халықты басқаруды жеңілдету» деп түсіндіреді.

Ұлттық элитадан айрылу – тарихи үзіліс

Қозыбаевтың негізгі ойы:

Алаш – қазақтың бірінші модерндік элитасы еді.

Олардың жойылуы қазақ қоғамының даму логикасын үзді.

Нәтижесі:

- **ұлтты алға бастайтын жетекші күш жойылды**
- **қазақ мемлекеттілік идеясының табиғи эволюциясы тоқтады**
- **халық «жетекшісіз қалған ұлт» күйіне түсті**

Қозыбаев мұны «халықтың басын шабу», «ұлттың ең мықты буынын құрту» деп сипаттайды.

Ұлттық идеяның тоқырауы

Алаштың негізгі идеялары:

- ұлттық тәуелсіздік
- білімді ұлт
- құқықтық мемлекет
- парламенттік басқару
- адам құқығы
- жер тұтастығы

Қозыбаевтың бағасы бойынша, орындалатын осы идеялар 30–40 жылға кейінге қалды.

Кеңестік қуғын Алаш идеясының:

- ғылыми дамуын
- саяси ықпалын
- қоғамға таралуын
- түгел тоқтатты.

Нәтижелері

- Ұлттық эшитадан айырылу.
- Ұлттық идеяның тоқырауы.
- тоталитарлық
психологияның қалыптасуы
- Ұлттық ғылым мен
мәдениеттің дамуы тежелді

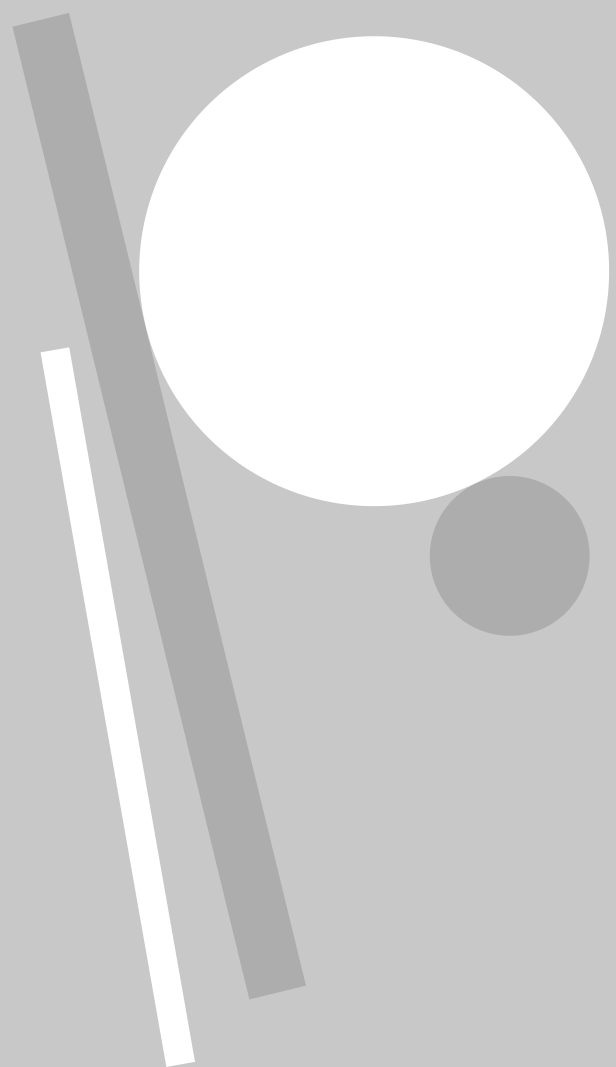
Қорытынды

Тәуелсіздікке кеш келу Қозыбаевтың көзқарасы бойынша, егер Алаш идеясы үзілмегенде:

Қазақстан тәуелсіздігі XX ғасырдың ортасында-ақ мүмкін болар еді.

Олардың жойылуы ұлттық мемлекеттілікті 50 жылға кейін шегерді.

**Назарларыңызға
рақмет!**